

دولت جمهوری اسلامی افغانستان

وزارت تحصيلات عالی

ریاست پوهنتون هاومؤسسات تحصيلات عالی خصوصی

پوهنتون خصوصی سلام

پوهنځی شریعات

پروگرام ماستری دیپارتمنت فقه وقانون

حکم تعدد زوجات، فلسفه وحکمت آن

در پرتو شریعت وقانون

(پایان نامه ماستری)

استاد رهنما: پوهاند دکتور محمد اسمعیل لیبیب "بلخی" (حفظه الله)

تحقیق کننده: غلام محی الدین "منصف"

سال: 1397 هـ ش مطابق 1439 هـ ق و 2018 م

دولت جمهوری اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
ریاست پوهنتون هاومؤسسات
تحصیلات عالی خصوصی
پوهنتون خصوصی سلام
پوهنځی شرعیات
پروگرام ماستری دیپارتمنت فقه وقانون

حکم تعددزوجات، فلسفه وحکمت آن
درپرتو شریعت وقانون
(پایان نامه ماستری)

استاد رهنما: پوهانددکتور محمد اسمعیل لیبب "بلخی" (حفظه الله)

تحقیق کننده: غلام محی الدین "منصف"

سال: 1397 هـ ش مطابق 1439 هـ ق و 2018 م

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دپارتمنت فقه و قانون

بورده ماستری

تصدیق نامه

محترم غلام محی الدین ولد شمشر خان ID نمبر Sh-msf-93-026 (از دور نوم فقه و قانون) از پایان نامه ماستری خویش زیر عنوان: حکم تعدد زوجات، فلسفه و حکمت آن در پرتو شریعت و قانون به روز پنجشنبه تاریخ ۸ / ۶ / ۱۳۹۷ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و از نظر هیات ژوری مستحق 76 (نمره به عدد) هفصاً درشش (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

امضای اعضای هیات ژوری :

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور رفیع الله عطاء	عضو هیات	
۲	دکتور نجیب الله صالح	عضو هیات	
۳	دکتور محمد اسماعیل لیبیب بلخی	رهنما و رئیس جلسه دفاعیه	

معاون علمی

امر بورده ماستری

خلاصه تحقیق

واضح و روشن است که سبب تنظیم و مقرر شدن احکام اسلامی گسترش عدالت و دوری از ظلم و ستم است. البته مراعات عدالت در موضوعاتی ضروری است که تحت قدرت و توان انسان باشد مانند برابری در خانه نشین، لباس و غیره اما در چیزهای که در قدرت و توان انسان نمی باشد مانند میل، و آرزوی قلبی انسان مکلف نیست که عدالت را در آنها مراعات نماید زیرا به توان وی نمی باشد.

بلی، اصل در سعادت و شایستگی زنده گی فامیل، آنست که هر مردیک زن و همسر داشته باشد و این نهایت مرتبه سعادت و نیک بختی است که نوع انسان به آن تربیه و آموزش داده شود و بر آن قناعت کند و عادت گیرند.

البته نظام اسلام نظامی فطری است که همیشه منظورش پاکی اجتماعی از نابسامانی های مادی و معنوی است درین صورت برای انسان اجازه نمیدهد که روی هدف مادی بچرخد و مکارم اخلاقی را نادیده و اجتماع را به هر نوع فساد مادی و روحی آلوده سازد اما روا شدن چند همسر به نهایت تحت شرایط و حالات بسیار سخت است و این رخصت برای کسانی که به آن سخت نیاز دارند داده شده است.

به شرطیکه در رعایت و حفظ عدالت و ناروا بودن جور و ستم اعتماد کامل داشته باشند. زیرا وقتی انسان حال کسانی را که دارای چند همسر می باشند ملاحظه می نماید که چقدر به زندگی تلخ و ناآرام گرفتاراند به این باور می شود که خانه مردی که در آن دو زن یا بیشتر می باشد، غالباً حال درست و نظم صحیح ندارد و به غیر از جنگ، درگیری و خصومت دیگر چیزی مشاهده نمی شود.

بدون شک ثابت می شود که هر کدام از زنها بچه های خود را به دشمنی و عداوت با برادران مادر دیگرش ترغیب می نمایند. و شوهر را باعث می سازد که به اولاد زنهای دیگرش توجه نداشته باشد و غالباً شوهر از زنی که بیشتر دوست دارد اطاعت نموده فساد در تمام فامیلش حکم فرما می شود، بلکه بسا اوقات به دزدی، دروغ، زنا و خونریزی قومی منجر می گردد.

ولی بعضی مشکلات و ضرورت های برای برخی از مردان و فامیل ها پیدامیشود که به واسطه آنها به این امر رخصت اقدام نمایند. مثلاً :

1- مردبازنی ازدواج کرده که اولاد نمی آرد، و علاقه دارد که صاحب فرزند شود و به مصلحت و خیر هر دو آنست که همسر دیگری بگیرد و همسر اولی اش نیز به خانه اش باقی باشد و او را بیچاره و سرگردان نسازد خصوصاً در صورتیکه صاحب جاه و ثروت باشد.

2- همسرش به سن نازائیدن ویأس رسیده و مرد نیازمند فرزند است و میتواند تأمین نفقه زیاده از یک زن و اولادش را بنماید و در تربیه شان موفق باشد.

3- مرد دارای طبیعت و مزاج خاص است که در پاکدامنی اش یک زن کافی نیست و او را محتاج زنهای دیگری می سازد ولی میل و طبیعت همسرش به خلاف اوست و یا همسرش به خونریزی ایام زیادی مبتلا است درین صورت مرد بر سر دو راهی قرار دارد یا همسر دیگری میگیرد و یا به زنا و فحشاء اقدام نموده دین و مال و تندرستی، آبرو و عزت اش را به باد فنا میدهد واضح است که طریق دوم بر همسرش به مراتب از آوردن همسر دیگری با مراعات عدالت بدتر و مضرتر است و در اجتماعات بشری مشاهده میشود که آرزوی جنسی مرد تا سن هفتاد بلکه بالاتر از آن دوام دارد و در زن از سن پنجاه این آرزو خاموش میشود و در این میان بیست سال آرزوی مرد متوقف میگردد در حالیکه عمر آن زمین و آبادی آن بر افزایش نسل انسان ارتباط مبرم و قطعی دارد. در بسیاری از جمعیت های زمان گذشته و حاضر حالت های واقعی است که بیانگر افزایش تعداد زنهای صالح ازدواج بر مردان صالح ازدواج میباشد. و بلندترین این بیشتری در بعضی مجتمعات و توده های بشر بنا به ملاحظه تاریخ از یک بر چهار تجاوز نکرده است و بطور همیشه به همین حدود می چرخد درین صورت این مشکل را چه طور معالجه نماییم؟ خصوصاً در جمعیت های که جهاد و مبارزه در آن مشروع شده و اجرای آن تاحدی ممکن توسط مردان صورت میگیرد. برای معالجه این مشکل سه راه در پیش داریم.

1- هر مرد یک زن را که آماده ازدواج است به نکاح گیرد. بعضی زنهای بی همسر که باقی می مانند زنده گی خود را طوری بگذرانند که مرد را نشناسند.

2- هر مردیک زن را به نکاح شرعی میگیرد بعضی بازن های دیگر بطور نامشروع رابطه برقرار می سازد که هر مرد دوست خصوصی و نامشروع خود را می شناسد.

3- همه مردان یا بعضی شان زیاده از یک زن بگیرند و این زن شریف و پاک دامن شوهر خود را به طور واضح و آشکار بدون رابطه نامشروع و دوستی پنهانی می شناسد.

4- طریق اول امری است مخالف فطرت و طبیعت که مرد را در زنده گی خویش نشناسد و نظری سطحی بعضی که میگویند زن هرگاه به کسب و عمل مصروف شود خواهشات جنسی خود را فراموش میکند این حقیقت را دفع نه میکند، بلکه موضوع از این عمیق تر است اگر زن هر کار و کسب را بنماید او را از نیازمندی فطری اش بی نیاز نمی سازد چنانچه مرد هر کاری را انجام دهد برایش کافی نیست و می کوشد که همدم و مونس برای خود بیابد، زن در این موضوع فطری مانند مرد است زیرا هر دو یک نفس واحدی دارند. طریق دوم: مخالف روح پاک اسلام و ضد کرامت انسانی و بشری است .

طریق سوم: راهی است که اسلام او را اختیار نموده است اختیاری که عزیمت و قانون اصلی به شمار نمی آید بلکه اختیاری، ضروری و رخصت است مقید به قیود عادلانه اختیاری است که این مشکل اجتماعی را با در نظر داشت به کاربردن عدالت و بارعایت خصلت پاک و شایسته مجتمع نظیف بشری به نحو علاج نماید که او را از فحشاء و آلوده گی های نامشروع جنسی نگهدارد و به مقام عالی انسانیت برساند و این طریق حکیمانه عبارت از مباح ساختن تعدد زوجات است با شروط و حدود مقرر آن، اسلام مخترع و مبتکر تعدد زوجات نیست واضح و روشن است که اسلام پیداکننده و مخترع تعدد و بیش از یک زن داشته نمی باشد، بلکه فقط آن را محدود به میزان نموده که ضرورت اجتماعی را دفع می نماید و به تعدد زنان امری جای صادر نکرده بلکه تعدد را با قیود و شرایط روا ساخته است که عدالت را حفظ و واقعیت های تاریخی را جواب ده باشد امام ترمذی رحمه الله در صحیح خویش با اسناد خود روایت می کند که غیلان بن سلمة ثقفی رضی الله عنه مسلمان شد و ده زن داشت رسول کریم صلی الله علیه وسلم

برایش فرمود (اخترمنهن اربعاً)¹ یعنی از زنها چهار تا را برای خود برگزین. امام ابن ماجه رحمه الله عليه از قیس بن الحارث رضی الله عنه روایت میکند

6

وقتی به اسلام مشرف شدم هشت زن داشتم و این موضوع را به خدمت پیغمبر صلی الله علیه و سلم عرض نمودم فرمود (اخترمنهن اربعاً)² ازین ها چهارتا را اختیارکن.

وامام شافعی رحمه الله علیه در مسند خود از نوفل ابن معاویه دیلمی رضی الله عنه روایت می کند که گفت: در لحظه کی به اسلام مشرف شدم پنج زن داشتم، رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمود (اخترمنهن اربعاً ایتهن شئت وفارق الاخری) هر چهاری را که می خواهی برگزینی و دیگری را جداساز. آری، دین اسلام در حالی جهان را نور افشان ساخت که مردان ده زن یا بیش و کم داشتند بدون حد و اندازه و بلا قید و شرط. اسلام آمد خطاب به آنها فرمود که درین جا حد و اندازه است که نباید مسلمان از آن زیاده روی کند و آن عبارت از نکاح گرفتن چهار زن است به شرط عدالت. موضوع ازدواج را آزاد و مطلق العنان نساخته که به ظلم و بی عدالتی منجر شود.

بلکه اندازه ضروری را برایش تعیین نموده و یا اختیاری را بی قید و شرط به مردها مربوط نساخته فقط معیار و میزان را تشخیص نموده که اجتماع را از بی بند و بی باری نجات و به اخلاق عقیقه انسانی و عدالت فامیلی جاری سازد و در غیر آن مباح نمی باشد. آری: از آنجای که اسلام نظام انسانی است و نظام واقعی مثبت است درین جامع یار و میزانی را بکار برده که با طبیعت و فطرت انسان موافق، با واقعیت و ضروریات دوران های زندگی رنگا رنگ در هر جای و در هر وقت و در هر حال سازگار است که همانا عدالت است چنانچه خداوند جل جلاله میفرماید: (وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا).

سوره نساء آیه 3

¹ بروایت امام ترمذی شماره حدیث (1128)
² ابن ماجه شماره حدیث 1952

ترجمه: (واگر ترسیدید که عدل نتوانید کرد در حق دختران یتیمه پس نکاح کنید آنچه خوش آیدشمارا از سایر زنان دو وسه و چهار پس اگر میترسیدید که درین صورت نیز عدل نتوانید کرد پس نکاح کنید یک زن را یا کنیز گیرید آنرا که مالک شده دست های شمالین نزدیک تراست به آن که جور نکنید) ما اگر تاریخ بشری را از آغاز پیدایش آنرا ورق بزیم برای ما ثابت می شود که هیچ مردی در تاریخ گذشته به یک زن اکتفا نه نموده است. بلکه قبیله ها و گروه های که به تمدن آشنائی نداشتند

7

اساس توافق و رضایت مردان، زن حق مشترک و همه گانی آنها بوده و رئیس فامیل زن بوده است. زیرا غالباً مردمعین دریک فامیل وجود نداشته و بایپیش رفت تمدن بشر ضرر اشتراک و همه گانی آنرا درک کرد به تجرید و تقلیل شماره زن تمایل نشان داد.

اول اختصاصی که به وجود آمده این طور بود که زن های یک قوم و قبیله مخصوص برای مردان همان قبیله بوده است. قبیله و قوم دیگر در آنها شرکت و مداخله نداشته اند تا بالاخره به این درجه ترقی کردند که برای یک مرد چند زن اختصاص داشته باشد بدون شماره معین، بلکه حسب توان و قدرت مرد بوده، درین مرحله تاریخ فامیل ها و خانواده ها وارد دور جدید گردیدند و پدر رئیس فامیل شد و ریاست از زنان به مردان انتقال نمود، بالاخره انگلیس ها به این نتیجه رسیدند که هر مرد باید یک زن داشته باشد و باید به اساس این قانون تشکیلات خانوادگی قرار یابد و این امر مسلم و طبیعی است ولی هرگاه یک انسان به حوادث طبیعی و اجتماعی مبتلا شود و مجبور گردد که برای مصالحت و خیر زنان و ملت حسب استعداد طبیعی خود کفالت و سرپرستی چند زن را بنماید. درین صورت برای حل این مشکل چه چاره خواهد سنجیدند؟ آیا انگلیس ها دریک ملت از ملت ها به ازدواج فردی قایل اند؟ آیا در اروپا در هر صد مردی یکی پیدا خواهد شد زانکرده باشد؟ نخیر، بلکه مرد به تقاضای طبیعت و خواهش جنسی خود نمی تواند به یک زن قناعت نماید، زیرا زن در هر وقت و زمان آماده رفع خواهشات جنسی مرد و حفظ بقای نسل آن که هدف مهم آنست آماده نیست در حالیکه آرزوی و خواهش مرد مقید به وقت نه میباشد ولی پذیرفتن زن این خواهش را بطور همیشه میسر نیست، زیرا خواهش طبیعی زن بعد از پاک شدن از حیض است اما در حال حیض و گرانی و سنگینی حمل به این کار خواهش ندارد. آری، در دین اسلام زنا حرام

قطعی است و منافی عقل و منطق و فطرت و اخلاق انسانی و صحت مندی انسان است . معیار فامیلی در اسلام واقعاً در تشکیل جامعه بیان گر مقام انسانیت و حافظ پاکي و عفت آن است و به مقام والای انسانی و تمدن حقیقی وی سازگار است ازین رو دین اسلام آنرا به شرایط مناسب جایز و روا گردانیده است ، اما در ملت های که بیش از یک زن وجود ندارد طبق احصایه بچه های که از زنا پیداشده اند به قدری زیاد است که تحت ضبط و حساب نمی آیند.

8

در فرانسه شماره آنها سی درصد و در مونیخ چهل درصد و در نرمنسای پنجاه درصد و در بروکسل به شصت درصد سیده این مفاصل و بی بند و باری ها و فحشاء و منکراتی که آن کشور ها را نگران ساخته از منع نکاح بیش از یک زن به وجود آمده است. زنهای دانشمند و باانصاف اروپایی تعدد ازواج را یک امر حیاتی دانستند هرگاه اروپایی ها دانستند که اصلاح کار های اجتماعی ضروری است و تمدن و پیشرفت واقعی به آن ارتباط دارد متوجه تربیه و آموزش زنها گردیده و این تصمیم اثر بزرگی را در ترقی و پیشرفت شان بجا گذاشته است. ولی تربیه زن بدون در نظر داشت قوانین آموزش اسلامی به مرتبه کمال نمی رسد ما مشاهده می نماییم که با تربیه اروپایی ها ماده های فساد در بین آن کشور ها شایع است و به سبب آن به امراض ساری و تباه کن مبتلا گردیده اند و نویسندگان دانشمند آنها از عواقب این امراض مردم را بر حذر داشتند. از دانشمندان شان آنانیکه به دین اسلام آشنائی داشتند آرزو نمودند که ای کاش تعالیم و تربیتی اسلام در بین ما نافذ گردد و برخی از زنان دانشمند اروپا تعدد چند زوج را برای یک مرد پیشنهاد نموده اند. در جریده (لا غوص ویکلی دیکورد) در شماره 20 اپریل سال 1901 به قلم زن نویسنده فاضله چنین نگارش شده : البته دخترهای یله گرد (ولگرد) بی صاحب در بین ما زیاد گردیده و کم کسی است علت آن را جستجو نماید و من زن هستم وقتی به حال آن ها می بینم دلم از غم شان پاره پاره می شود. در این غم و درد من اگر چه همه مردم بامن همنو باشند بدون دست به کار شدن به کاریکه این حالت ناپاک را از بین ببرد دیگر فایده ای ندارد. فاضل دانشمند (تومس) مصدر خیر بسیار شده مرض را تشخیص و دواي که ضامن شفای آن باشد بیان نموده و چنین گفته است : دواي این مرض مهلک و ساری تعدد ازواج است . به تطبیق آن این بلا و مرض از بین میرود و دخترهای کوچه گرد صاحب خانه می شوند. و این بلا و مرض

ساری از آنجا برخاسته که مردان اروپا مجبور اند به یک زن بسندگی کنند. زن فاضله و نویسنده دیگری بنام (مس انی رود) در سال 1901 این طور گفته است: دختران ما اگر خدمت گذار خانه یا خدمت گار باشند از اینکه در کارخانه جات کار کنند برای شان بهتر و فسادشان کمتر است زیرا در کارخانه چنان اورا ناپاک و ملوث ساخته و می سازند که تا ابد رونق زنده گی اش از بین می رود. ای کاش شهرهای ما مانند شهرهای مسلمانان دارای حشمت، پاکدامنی و طهارت می بود. پس ترین خدمت گارانها به زندگی

9

خوش و عشرت نیکو روزگارش سپری میشود و به آبروی شان کم بدی و نقصان پیدانی شود. آری ، برای مردهای انگلیس جای بسیار ننگ و عار است که دختران خود را با خلط شدن بامردان نمونه ردایل و خصالت های پست گردانیده اند چرا ما کوشش نمی کنیم تا کاری را برای زنها آماده سازیم که موافق فطرت و طبیعت شان باشد و کار مردان را به مردان بگذاریم خلاصه تعدد زنان مخالف دوستی و شفقت و آرامی شان نبوده، بلکه از بزرگترین نیکبختی شان به شمار می آید برای مسلمان مناسب نیست که بدون ضرورت و بدون اعتماد به وجیه الهی (عدالت) به آن اقدام نماید ورنه مسبب ظلم و ستم بر نفس خود و بر زن، اولاد و ملت خود میگردد. دکتور (جنتاف لیون) میگوید نظام تعدد زنان و همسران ، نظام مستقل است که پیش از اسلام بین شرقی ها موجود بوده ، در بین یهودی ها و اهل فارس رواج داشته و در بین طوایف عرب سرایت کرده پیروان قرآن کریم این نظام را به وجود نیاورده و به توان و قدرت هیچ دینی نیست که مانند این نظام فاضل را ملغی گرداند ، زیرا در علم تربیه بدن (سیولوجی) ثابت شده است که مطالب مادری زن و زایمان و دیگر امراضش اورا مجبور می سازد که بیشتر وقت خود را دور از مرد سپری کند و این مجردی و تنهایی برای مرد شرقی و مزاج آنها و هوای شرق محال است که بدون همسر بسربرد پس تعدد ازواج از مهمترین ضروریات به شمار می آید . ازینکه نظام تعدد زوجات موضوع مهم در دین مقدس اسلام بوده و از جمله ضروریات دینی به حساب می آید و بحث های که درین موضوع صورت گرفته بیشتر به زبان های غیر فارسی می باشند لازم دیدم تا بحث رساله خویش را تحت عنوان (حکم تعدد زوجات، فلسفه و حکمت آن در پرتو شریعت و قانون) بنویسم و مطالبی که مرتبط به این بحث اند در پنج فصل ذیل تقسیم بندی گردیده اند : فصل اول نگاهی تاریخی به تعدد زوجات که مشتمل به سه

مطلب میباشد ، مطلب اول: نصوص قرآن کریم راجع به تعددزوجات،مطلب دوم: احادیث نبوی صلی الله علیه وسلم راجع به تعددزوجات مطلب سوم: سلف امت وتعددزوجات، فصل دوم تعددزوجات در اسلام که شامل سه مبحث می باشد مبحث اول موقف اسلام در برابر تعددزوجات که شامل سه مطلب می باشد مطلب اول نصوص قرآن کریم راجع به تعددزوجات ،مطلب دوم احادیث نبوی صلی الله علیه وسلم راجع به تعددزوجات مطلب سوم سلف امت وتعددزوجات .مبحث دوم حکمت وفلسفه تعددزوجات که شامل سه

10

مطلب می باشد : مطلب اول ؛ تعددزوجات در میان ملت ها،ریشه های تاریخی تعددزوجات، اعترافات دانشمندان درباره چندهم سری، عوامل اجتماعی تعددزوجات می باشد .مطلب دوم شامل مصالح فردی تعددزوجات می باشد .مطلب سوم شامل مصالح اجتماعی تعددزوجات می باشد.مبحث سوم شرایط تعددزوجات در اسلام که دارای دو مطلب می باشد، مطلب اول شامل محدودیت ها،داشتن توانائی پرداخت نفقه،رعایت عدالت میان همسران، عدالت در تهیه وتدارک نفقه ومسکن ،عدالت در رفتارومعاشرت، عدالت در شب گزاری و عدالت در حقوق زناشوهری و رابطه قلبی می باشد.مطلب دوم شامل شرایط غیرشرعی تعددزوجات می باشد.فصل سوم شبهاتی وارده پیرامون تعددزوجات ومشکلات آن، وراه بیرون رفت از آنها، که شامل یک مبحث بوده که این مبحث دارای مطالب پنج گانه می باشد.مطلب اول راجع به اشکال وپاسخ به آنها، مطلب دوم شبهاتی وارده پیرامون تعددزوجات پیامبرصلی الله علیه وسلم وپاسخ به آنها، مطلب سوم فلسفه وحکمت تعددزوجات پیغمبرصلی الله علیه وسلم ،مطلب چهارم مشکلات تعددزوجات واسباب آن ،مطلب پنجم اضرار نه پذیرفتن تعددزوجات .

فصل چهارم تعددزوجات درقوانین وضعی بشر که شامل دومبحث بوده ، مبحث اول دارای دو مطلب می باشد مطلب اول تعددزوجات درقوانین وضعی کشورهای اسلامی ، مطلب دوم تعددزوجات درقوانین وضعی افغانستان می باشد. مبحث دوم دارای دو مطلب می باشد؛ مطلب اول تعددزوجات دراروپا مطلب دوم تعددزوجات درقوانین افریقائی .

فصل پنجم آراء و نظریات فقهاء و دانشمندان اسلام در مورد تعدد زوجات؛ که دارای دو مبحث بوده که مبحث اول آن دارای دو مطلب می باشد مطلب اول شامل شروط و قیود تعدد زوجات، مطلب دوم شامل حکمت رخصت تعدد زوجات تا مرز چهار زن می باشد. مبحث دوم شامل چهار مطلب می باشد مطلب اول شامل تعدد زوجات تنها در حالت ضرورت ، خلاصه سخن شیخ محمد عبده می باشد، مطلب دوم شامل منع تعدد زوجات بطور مطلق و خلاصه دیدگاه و استدلال گروه دوم می باشد ، مطلب سوم دربرگیرنده جواز تعدد زوجات بطور مقید می باشد، مطلب چهارم دربرگیرنده دلایل گروه سوم ، بررسی و بازبینی آرای گروه اول ، نقد نظریه شیخ محمد عبده ، بازبینی دلایل گروه دوم ، ترج

11

رای برتر، خاتمه ، فواید از دواج، خلاصه مطالب و نتیجه و پیشنهادات می باشد. و در آخر فهرست آیات شریفه و احادیث صحیحه پیامبر اکرم صلی الله علیه و سلم فهرست اعلام و فهرست مصادر و مراجع و مطالب تحریر یافته است.

ومن الله التوفيق

فهرست مطالب

1.....	اهداء
2.....	سپاس گزاری.....
3.....	خلاصه تحقیق:.....
12.....	مقدمه.....
15..	اهمیت و ضرورت تحقیق، اهداف تحقیق پیشینه تحقیق.....
16.....	انتخاب موضوع، سوالات تحقیق و فرضیه های تحقیق.....
18.....	روش تحقیق، خطه بحث.....
20.....	فصل اول، نگاهی تاریخی به تعددزوجات:.....
20.....	تعددزوجات نزدچینائی ها:.....
20.....	تعددزوجات نزد فرعونیان مصر:.....
21.....	تعددزوجات نزد بابلیان، آشوریان و هندوها:.....
21.....	تعددزوجات در دین یهود:.....
21.....	تعددزوجات در دین مسیحیت:.....
24.....	تعدد زوجات در میان عرب های پیش از اسلام:.....
24.....	تعددزوجات در عهد پیامبران و رسل.....
25.....	موقف اسلام در برابر تعددزوجات:.....
26.....	فصل دوم، تعددزوجات در اسلام:.....
26.....	مبحث اول:موقف اسلام در برابر تعددزوجات.....
26.....	مطلب اول: نصوص قرآن کریم، راجع به تعددزوجات.....
28.....	مطلب دوم: احادیث نبوی صلی الله علیه وسلم راجع به تعددزوجات:.....
30.....	مطلب سوم: سلف امت و تعددزوجات:.....
39.....	مبحث دوم: حکمت و فلسفه تعددزوجات:.....

- 42.....مطلب اول تعدّد زوجات در میان ملت ها
- 46.....ریشه های تاریخی تعدّد زوجات
- 48.....اعترافات دانشمندان درباره چند همسری
- 49.....عوامل اجتماعی تعدّد زوجات
- 52.....تظاهرات زنان بی شوهر
- 54.....چند شوهری و شکست آن
- 58.....مطلب اول : مصالح فردی تعدد زوجات:
- 58.....عقیم بودن زوجه اولی:
- 58.....وجودمرض مزمن درزوجه اولی:
- 59.....وجوداختلاف بین زوجین:
- 59.....کثرت سفر:
- 60.....بالارفتن سن زن:
- 60.....قوت عریزه جنسی مرد:
- 61.....حفظ عزت و آبروی زن:
- 61.....احوال عمومی مردان:
- 61.....برگشت زن مطلقه به شوهرسابق:
- 62.....ترحم و دلسوزی:
- 62.....مطلب دوم: مصالح اجتماعی تعددزوجات:
- 62.....افزایش تعدادزنان نسبت به مردان:
- 64.....افزایش تعداد زنان بیوه و طلاق شده:
- 64.....عوامل جغرافیای اثرگذاردرمشروعیت تعددزوجات
- 65.....عوامل قبیلوی اثرگذار درمشروعیت تعدد زوجات:

65..... معالجه مشکلات بشری توسط تعدد زوجات:.....

172

67..... مبحث سوم: شرایط تعدد زوجات در اسلام:.....

67..... مطلب اول محدودیت ها.....

67..... (الف) محدودیت تعدد زوجات:.....

68..... (ب) داشتن توانایی پرداخت نفقه:.....

70..... (ج) رعایت عدالت بین همسران :.....

72..... عدالت در تهیه و تدارک نفقه و مسکن:.....

74..... عدالت در رفتار و معاشرت :.....

74..... عدالت در شب گذاری (بیتوته):.....

75..... عدالت در حقوق زناشوهری:.....

75..... عدالت در رابطه قلبی:.....

77..... مطلب دوم: شرایط غیر شرعی تعدد زوجات:.....

70..... فصل سوم: شبهاتی وارده پیرامون تعدد زوجات:.....

79..... مبحث اول: شبهاتی وارده پیرامون تعدد زوجات و پاسخ به آنها.....

79..... مطلب اول: راجع به اشکال:.....

84..... مطلب دوم: شبهاتی پیرامون تعدد زوجات پیامبر صلی الله علیه وسلم و پاسخ به آنها.....

86..... مطلب سوم: فلسفه و حکمت تعدد زوجات پیامبر صلی الله علیه وسلم:.....

86..... حکمت اول: رعایت حقوق و توازن اجتماعی:.....

87..... دوم: حکمت تعلیمی:.....

89..... سوم: حکمت تشریحی:.....

90..... چهارم: حکمت اجتماعی:.....

91..... پنجم: حکمت سیاسی:.....

- 93.....حکمت ازدواج با حضرت سودة بنت زمعة رضی الله عنها:
- .....حکمت در نکاح بی بی عایشه صدیقه رضی الله عنها:
- 173
- 94.....حکمت در نکاح بی بی حفصة رضی الله عنها:
- 94.....حکمت نکاح ام حبیبه بنت ابی سفیان رضی الله عنهما:
- 95.....حکمت نکاح جویریة رض(بره)کنیز:
- 95.....حکمت نکاح صفیة بنت حی بن اخطب رضی الله عنها:
- 95.....حکمت نکاح ام سلمه رضی الله عنها:
- 96.....حکمت نکاح زینب بنت جحش رضی الله عنها:
- 96.....خلاصه فلسفه تعددازواج مطهرات حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم:
- 98.....مطلب چهارم : مشکلات تعددزوجات واسباب آن:
- 99.....از نظرروحي:
- 99.....از نظر تربیتی:
- 99.....از نظر اخلاقی:
- 101.....مطلب پنجم اضرارنه پذیرفتن نظام تعدد زوجات:
- 103.....فصل چهارم: تعدد زوجات در قوانین وضعی بشر:
- 103.....مبحث اول : تعدد زوجات در قوانین کشورهای اسلامی :
- 103 .....مطلب اول :تعددزوجات در قوانین وضعی در کشورهای اسلامی:
- 103.....دیدگاه اول:
- 104.....دیدگاه دوم:
- 104.....دیدگاه سوم:
- 105.....مطلب دوم : تعدد زوجات در قوانین وضعی افغانستان:
- 105.....بررسی موادقانون مدنی:

مبحث دوم: تعدد زوجات در قوانین وضعی کشورهای غیر اسلامی:.....107

مطلب اول: تعدد زوجات در اروپا.....107

تعدد غربی ها نه اخلاقی است و نه انسانی:.....108

174

مطلب دوم : تعدد در قوانین افریقایی ها:.....109

فصل پنجم: آراء و نظریات فقهاء و دانشمندان اسلام در مورد تعدد زوجات:.....110

مبحث اول: آراء و نظریات فقهاء و دانشمندان قدیم:.....110

مطلب اول شروط و قیود تعدد زوجات:.....110

1. اسباب عام:.....111

2. اسباب خاص: تعدد زوجات زیاد است منجمله:.....112

الف : عقیم بودن زن و یا بیمار بودن وی و یا عدم توافق طبیعت آن با طبیعت شوهرش:.....112

ب: حدود و شروط تعدد زوجات قرار ذیل است:.....113

نظر امام غزالی (رحمه الله) در مورد تعدد زوجات :.....116

نظر معتزله در مورد تعدد زوجات :.....117

مطلب دوم: حکمت رخصت تعدد زوجات تا مرز چهار زن:.....119

چند همسری میان ملتهای قدیم و اسلام:.....119

چند همسری در غرب امروزی: 120

آیا چند همسری انسانی و اخلاقی است ؟.....122

سوء استفاده از رخصت تعدد زوجات:.....123

مبحث دوم: آراء و نظریات فقهاء و دانشمندان جدید (معاصر):.....124

مطلب اول: تعدد زوجات تنها در حالت ضرورت:.....124

دلایل شیخ محمد عبده و همفکرانش:.....125

خلاصه سخن شیخ محمد عبده چنین است :.....128

- 129.....مطلب دوم : منع تعدد زوجات بطور مطلق:
- 129.....استدلال این گروه:
- 132.....خلاصه دیدگاه و استدلال گروه دوم :
- 132.....مطلب سوم : جواز تعدد زوجات به طور مقید:

175

- 133.....مطلب چهارم: دلایل گروه سوم:
- 137.....بررسی و باز بینی آرای گروه اول (جواز تعدد تنها در حالت ضرورت):
- 140.....نقد نظریه شیخ محمد عبده رحمه الله:
- 146.....باز بینی دلایل گروه دوم (منع تعدد زوجات بطور مطلق):
- 150.....ترجیح رای برتر :
- 151.....خاتمه:
- 153.....خلاصه مطالب و نتیجه.....
- 155.....پیشنهادات:
- 157.....فهرست آیات شریفه:
- 160.....فهرست احادیث شریف و آثار جلیله:
- 163.....فهرست اعلام.....
- 164.....فهرست مصادر و مراجع:
- 170.....فهرست مطالب:

خلاصه مطالب و نتیجه

از مطالبی که در صفحات گذشته بدانها اشاره شد نتیجه میگیریم که تعدد زوجات میان ملت ها و ادیان سماوی، قبل از آمدن اسلام بدون حد و ضابطه وجود داشته و دین اسلام مبتکر آن نبوده، و چون دریافتیم که در هر زمانی بنا بر حکمت های متعدد و دلایل که ذکر شد و همچنان نظر به اینکه عدد زنان بیشتر به عدد مردان است، اسلام برای رعایت زنان با وجودیک سلسله شرایط و ضوابط که قرارداد است آنرا تایید مینماید و بعنوان یک راه حل و تکلیف سیاسی و اجتماعی در شرایط مخصوص به تعدد زوجات مینگردولی هرگاه شرایط آن متحقق نگردد مانع آن میباشد همچنین از تعدد زوجات حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم نتیجه میگیریم که رسول الله صلی الله علیه وسلم خیلی مبری است از آن تهمت هائیکه دشمنان اسلام به شخصیت بزرگ آن وارد مینمایند. و از ذکر حکمت ها و فلسفه های که در تعدد زوجاتش توضیح داده شده در میابیم که تعدد زوجاتش ناشی از دلسوزی و رحم و مهربانی اوست نسبت به جامعه و مستضعفین همچنان که خداوند جل جلاله در وصف او میفرماید.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ. سوره توبه آیه 128 ترجمه: بی گمان پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم از خود شما انسانها بسوی تان آمده است هرگونه درد ورنج و بلا و مصیبت که بشما برسد بر او سخت و گران می آید به شما عشق میورزد و اصرار به هدایت شما دارد و نسبت به مؤمنان دارای محبت و لطف فراوان و بسیار مهربان است. و معلوم شد که اگر پیغمبر صلی الله علیه وسلم مرد شهوانی و تابع لذات میبود میبایست که در دوران جوانی شروع به تعدد زوجات میکرد در حالیکه در دورانی به این کار شروع مینماید که به سن پیری رسید و آدم عاقل و باانصاف هیچ گاه مسأله شهوت را در آن مشاهده نمیکند البته باز نهایی که آنها هم به سن پیری رسیدند و همگی بالای پنجاه سال بودند به جزء حضرت عایشه رضی الله عنها. آری پیغمبر صلی الله علیه وسلم بری است از تهمت های که به شخصیت آن بزرگوار وارد میکنند همچنین کلیه برنامه ها و قوانین که از طرف خداوند جل جلاله برای تامین منافع بشریت در دنیا و آخرت آورده است قابل نقد نیست. چه خوش شاعری میفرماید:

اسلام به ذات خود ندارد عیبی هر عیبی که هست در مسلمانی ماست
پس اصل و متن دین قابل نقد نیست و اگر نقدی باشد از عملکرد مسلمانان است و صلی الله تعالی علی
خیر خلقه محمد و علی آله و اصحابه اجمعین.

پیشنهادات

در پایان این تحقیق و جزوه کوچک راجع به تعدد زوجات پیشنهادات مختصری دارم آرزو منم خوانندگان محترم توجه خویش را بدانها معطوف بدارند.

(1) با توجه با اهمیت این موضوع، نمایندگان محترم ملت در مجلسین شورای ملی باید همواره تلاش کنند تا مواد قانون مدنی و قانون منع خشونت علیه زن که مشکل دارند هر چه زودتر از طریق طرح تعدیل توسط اعضای شورای ملی آنرا تعدیل نمایند.

(2) از مسئولین محترم وزارت های معارف و تحصیلات عالی کشور تقاضای دارم تا ایشان در نصاب تعلیمی و تحصیلی به خصوص در مضمون فقه، موضوعات چون حکمت و فلسفه تعدد زوجات، فلسفه تفویض طلاق به مردان، حقوق زن در اسلام و امثال آنرا به اندازه وسیع جابجا کنند تا باشد فرزندان این کشور به شبهات و اشکالات بی اساس دشمنان اسلام پاسخ داشته باشند، و حکمت و فلسفه همچو موضوعات را بخوبی بدانند.

(3) امامان مساجد و معلمین مکاتب مکلفیت دینی و میهنی داشته تا موضوع تعدد زوجات، فلسفه و حکمت آن، ورد اشکال و شبهات دشمنان اسلام را در خطبه های نماز جمعه و دروس به سمع شاگردان عزیز و مردم نجیب کشور برسانند تا آنان در دسیسه ها و توطئه ها دشمنان اسلام که تحت نام جندر پخش میکنند فریب نخورد.

(4) از همه رسانه های چاپی، صوتی، تصویری دولتی و خصوصی کشور تقاضا دارم تا بجای پخش نشرات مخالف موازین اسلامی، مفهوم صحیح و شرعی تعدد زوجات و چند همسری و موضوعات مربوط حقوق زن در آئینه اسلام را به سمع مردان و زنان برسانند.

(5) بحث عدالت در بین همسران یکی از مهمترین موضوعات موجود در بحث تعدد زوجات است با اطلاع رسانی درست میتوانیم افراد را آگاه سازیم که عدالت برقرار کردن بسیار کار دشوار است. و هرگاه آنان

نمی‌توانند عدالت را برقرار کنند، از تعدد زوجات جداً خود داری کنند چنانچه با اطلاع رسانی درست وبموقع میتوان جلو چندهمسری های نادرست وغیرشرعی را گرفت.

156

6) درباره ازدواج درست میشود که وزارت امور زنان برنامه های آموزشی وکنفرانس ها را راه اندازی نماید.که ازدواج درست و عدالت برقرار کردن بین همسران به چه معنی است و چگونه میشود یک ازدواج موفق باشد.

7) افرادی که فکر میکنند چندهمسری را اسلام رواج داده است میتوان برای بلند بردن سطح دانش آنان در خصوص موضوعات اسلامی ، فلسفه تک همسری و چندهمسری در اسلام ونظر اسلام و پیامبر صلی الله علیه وسلم درین باره به آنان توضیح داد تلاش وسعی دولت باید غرض بالابردن سطح آگاهی مردم نسبت به ازدواج درست وصحیح باشد.

خدایاتو آن کن که پایان کار توخشنودباشی ومارستگار

وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد وعلی آله واصحابه اجمعین. برحمتک یا ارحم الراحمین.

فهرست مصادر ومراجع

1. القرآن الكريم
2. ابو عبدالله محمد بن اسمعيل البخارى رحمه الله مؤلف صحيح البخارى المحقق محمد زهير بن ناصر، الناشر دار الطوق النجاة الطبعة الاولى 1422 هـ ق عدد 9
3. ابو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم رحمه الله القشيري النيسابوري، مؤلف الجامع الصحيح المسلم، الناشر دار الجيل بيروت، دار الافاق الجديدة بيروت عدد الاجزاء ثمانية اجزاء فى اربع مجلدات.
4. ابو داؤد سجستاني رحمه الله سليمان بن الاشعث ابوداؤد السجستاني الازدى ، صاحب سنن ابى داؤد، الناشر دار الفكر تحقيق محمد محى الدين عبدالحميد عدد اجزاء 4.
5. ابو عيسى الترمذى السلمى رحمه الله صاحب الجامع الصحيح سنن الترمذى ، محمد بن عيسى الترمذى، الناشر دار احياى التراث العربى بيروت تحقيق احمد محمد شاكر وآخرون رحمهم الله عدد الاجزاء 5.
6. احمد بن شعيب ابو عبدالرحمن النسائى رحمه الله المجتبى من السنن صاحب سنن النسائى الناشر مكتب المطبوعات الاسلاميه دلب، الطبعة الثانية 1986 تحقيق . عبدالفتاح ابو غده عدد الاجزاء 8 .
7. ابن ماجه ، محمد بن يزيد ابو عبدالله القزوينى رحمه الله صاحب سنن ابن ماجه الناشر دار الفكر بيروت ، تحقيق محمد فواد عبدالباقي عدد الاجزاء 2.
8. الدكتور مصطفى سباعى رحمه الله مؤلف كتاب المرأة بين الفقه والقانون نوبت چاپ هفتم ، سال 1420 هـ ق 1999م. ناشر مكتبة الوراق.
9. الدكتور زكى على السيد ابو غده رحمه الله صاحب كتاب المرأة فى اليهودية والمسيحية والاسلام چاپ 1-2003 م مكتبه دار الوفا.
10. السائيس ، آيات الاحكام، جداول ص 366
11. الدكتور سيد نورجيه صاحب كتاب الاسلام والنصرانية فى اواسط الافريقية ، ، ص 92-98

12. المغنى فى فقه الامام احمد بن حنبل الشيبانى ، المؤلف عبدالله ابن احمد بن قدامة المقدسى صاحب كتاب
13. الدكتور عبدالله طيار، صاحب كتاب العدل فى التعدد بين الزوجات ، ازمكتبه شامله .
14. ابومحمد، الناشر دارالفكر – بيروت الطبعة الاولى ، 1405، عددالاجزاء 10.
15. الفقه على مذاهب الاربعه،
16. الدرالمختار .
17. انجيل متى ، جلد5 ص 11
18. ابن حجرعلى بن احمد بن حجرالعسقلانى رحمه الله: صاحب كتاب فتح البارى ، ج 9 ص 111.
19. ابوالاعلى المودودى رحمه الله صاحب كتاب الحجاب ص 95 بنقل عن بيروى ص 77-76 من كتابه نحو انهيار اخلاقى ،نشر فى لندن سنة 1925.
20. الدكتور مازن صلاح مطبقاتى صاحب كتاب الزواج مثنى وثلاث ورباع ، ، ازمكتبه شامله.
21. الشيخ سابق، فقه السنة جلد2 ص 76-77
22. النهضة النسائية فى مصرصفحه 57-58
23. اسلام واثين زندگى ازشيخ محمدشلتوت صفحه 283
24. الاسلام دين الفطرة والحرية صفحه 83
25. ايران در زمان ساسانيان، ص 346.
26. انسان در تكاپوى تمدن، ص 488.
27. ابن قدامة المغنى جلد 6 ص 447
28. المرأة فى القرآن والسنة صفحه 121
29. الاحوال الشخصية ابوزهره ص 13-16
30. الاسرة والمرأة صفحه 59
31. المرأة فى عصرالديموقراطية ص 112
32. الاسلام عقيدة والشريعة ص 204

33. المجتمع الاسلامى صفحه 171-185
- 166
34. امرأتنا فى الشريعة والمجتمع ص 61
35. الكبيسى احكام الاحوال الشخصية جداول ص 98
36. الاسلام والمرأة فى رأى الامام محمدعبدہ ص 124
37. آئين اسلام، ص 58.
38. به مقاله چندهمسرى در اسلام، ضرورت ها، آسیب ها و پیچیدگی ها نویسنده آذردخت داوری.
39. بدایع الصنایع فى ترتیب الشرایع، علاؤالدین الکاسانى رحمه الله الناشر دارالکتب العربی، سنة النشر 1982، مکان النشر بیروت ج 2 ص 332. به مقاله راجع به مسئله تعدد زوجات از دیدگاه اسلام، المیزان ج 4 علامه طباطبائی رحمه الله مراجعه شود.
40. بجماعة انصار السنة المحمدية فرع مديرية التحرير - لجنة الدعوة / دار ام القرى.
41. به نقل از مجله زن روز، شماره 125، مقاله شهید مطهری.
42. بزرگ مندان اندیشه و تاریخ جلد اول ص 84
43. به مقاله چندهمسرى در اسلام، ضرورت ها، آسیب ها و پیچیده گی ها نویسنده آذردخت داوری.
44. تفسیر نور، داکتر مصطفى خرم دل، چاپ هفتم 1388 ناشر: نشر احسان.
45. تفسیر مجمع البیان، ج 2، ص 121؛ المیزان، ج 9، ص 168.
46. تفسیر ابن کثیر جداول ص 450 چاپ مکتبه تجاریه کبری به مصر
47. تفسیر جامع البیان مؤلف محمد بن ابی جعفر محمد بن جریر طبری چاپ مطبعه کبری امیریه ببلاق مصر سال 1324 جلد سوم ص 157
48. تفسیر آیات الاحکام من القرآن الکریم بقلم محمد علی صابونى جداول صفحه 304 - 306 مطبعه مکتبه نشر القرآن والحديث.

49. تفسير نمونه جلد 3 صفحه 256-261
50. تفسير روح المعاني جلد 4 ص 194
51. تفسير قرطبي جلد 5 ص 407
- 167
52. تفسير روح البيان جلد 2 ص 297
53. تفسير المنار جلد 5 ص 449
54. تفسير مدارك التنزيل صفحه 212 جلد اول جز 2 چاپ كمپنى تاج محل.
55. تعدد الزوجات من النواحي الدينية والاجتماعية والقانونية ، دكتور عبدالناصر توفيق العطار
السنة الرابعة سال چاپ 1392 هـ - مارچ سال 1972م.
56. تعدد الزوجات فى الاسلام ، وحكمة تعدد الزوجات النبى صلى الله عليه وسلم عبدالله
ناصر علوان ناشر دار الاسلام.
57. تعدد الزوجات فى الاسلام ، دوكتور محمد بن مسفر بن حسين الطويل ، ناشر : ارادة
الدعوة والاعلان.
58. تاريخ تمدن اسلام و عرب، ص 509.
59. تاريخ تمدن، ج 1، ص 67؛ مجله زن روز، شماره 122، مقاله مطهرى.
60. تاريخ تمدن اسلام و عرب، ص 507؛ الميزان، ج 4، ص 195.
61. تاريخ حبيب السير، ج 1، ص 55.
62. تاريخ تمدن اسلام و غرب، ج 4، ص 509
63. توضيح المسائل فقه حنفى جلد دوم 91-98 ناشر شيخ الاسلام احمد جام
64. تعديل قانون احوال الشخصية العراقية شماره 88 سال 1959 صفحه 28-29
65. تحرير المرأة صفحه 140
66. جمال محمد فقه رسول، زن در انديشه اسلامى صفحه 285
67. حقايق الاسلام ، العقاد، ص 177 .

68. حقوق زن در اسلام و جهان، ص 75.
69. حقوق زنان در اسلام و جهان ص 180؛
70. دراسات فی تعددالزوجات صفحه 158
71. دراسات فی قضیة تعددالزوجات ص 169-170
- 168
72. ردشبهات وابطال حول تعددزوجات الرسول صلی الله علیه وسلم محمدعلی صابونی
رحمه الله سال طبع 1400هـ ، 1980 م
73. ردالمحتار
74. روح القوانین، ترجمه علی اکبر مهتدی، ص 235
75. روح القوانین، ترجمه علی اکبر مهتدی، ص 430.
76. روزنامه اطلاعات، مورّخ 43/7/29.
77. روزنامه اطلاعات، مورّخ 1335/11/10؛ به نقل از: المیزان، ج 4، ص 314.
78. روزنامه اطلاعات، مورّخ 44/6/13.
79. زن از نظر حقوق اسلامی، ص 19.
80. سنن کبری جلد7 صفحه 184
81. سنن الدارالقطنی جلد3 ص 269
82. سبل السلام جلد 3 ص172
83. شرح نووی برمسلم جلد18 ص 154
84. شرح نووی برمسلم جلد اول ص 70-71
85. علی احمدجر جاوی حکمت وفلسفه شریعت صفحه 254
86. عمدة القاری شرح البخاری ج 18 ص 163
87. فتاوی شیخ محمدعبده منتشره مجله المنارجلد اول 28 مارچ 1927

88. فی ظلال القرآن سیدقطب رحمه الله مصدرالكتاب موقع التفاسیر
http://www.altafsir.com. وهمچنان تفسیر فی ظلال القرآن چاپ نشر احسان، سال 1387 تهران
چاپ خانه اسوه.

89. فرهنگ عمید

90. قرضاوی دکتوریوسف حلال وحرام

91. قانون مدنی جمهوری اسلامی افغانستان تاریخ نشر 1355/10/15 جلد او

169

92. قانون منع خشونت علیه زن. تاریخ نشر 1388/10/اسد

93. قانون شماره 1929 مصری واحوال شخصیه ابوزهره صفحه 327

94. قوانین کشورهای اسلامی چون: عربستان سعودی، کویت، یمن، سودان، لیبیا، الجزایر،

اردن، لبنان وقوانین کشورهای غیر اسلامی چون: فرانسه، یوگوسلاویا و ایتالیا

95. گوستاولوبون، تاریخ تمدن اسلام و عرب، ص 509.

96. مثنوی معنوی.

97. مسند امام احمد رحمه الله جلد 16 ص 199

98. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، انتشارات صدرا، تهران 1381، ج 19 ص 316.

99. محمد ابوزهره رحمه الله تنظیم الاسلام للمجتمع القاهرة 1385 هـ ص 77-79.

100. محمدعلی البار رحمه الله، عمل المرأة فی المیزان ص 131

101. محمدهادی فخرالمحققین، دانشنامه شیخ الاسلامی، دفتر سوم، ص 288 و دائرة

المعارف قرن بیستم، ماده «رهب».

102. مجموعه باغ زندگی (همسران) صفحه 145-147 مؤلف محمدعظیم حسین بر، سال

چاپ 1392

103. موقف العقل والعلم والعالم جلد اول ص 294

104. مجله منبرالاسلام صفحه 79-84
105. مجله المنار جلد 1 ص 225
106. مجلة الاحوال الشخصية التونسية فصل 8 جلد اول ص 97
107. نظام حقوق زن در اسلام - شهيد مرتضى مطهرى رحمه الله 1374 نشر صدر ا.
108. نظام حقوق زن در اسلام، ص 76.
109. ندای جنس لطيف ص 15
110. ويل دورانت، تاريخ تمدن، ج 13، ص 443.

بخاطر دسترسى به متن كامل اين تحقيق مراجعه شود به:
پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته
و يا هم به ايميل آدرس ذيل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af